

Michał Jackowski

Przegląd orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Orzecznictwo TK w sprawach karnych w drugiej połowie 2012 r

Palestra 58/1-2(661-662), 182-186

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

PRZEGLĄD ORZECZNICTWA
TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO
Orzecznictwo TK w sprawach karnych
w drugiej połowie 2012 r.

1. W drugiej połowie 2012 r. Trybunał Konstytucyjny bardzo aktywnie orzekał w sprawach, w których przedmiotem zaskarżenia były normy postępowania karnego. Orzeczenia dotyczyły zgodności z Konstytucją następujących instytucji:

- prekluzyjnego charakteru terminu do wniesienia subsydiarnego aktu oskarżenia;
- terminu przedawnienia roszczenia o odszkodowanie i zadośćuczynienie w związku z niewątpliwie niesłusznym tymczasowym aresztowaniem;
- niedookreślenia przesłanek przedłużenia tymczasowego aresztowania po wydaniu przez sąd pierwszej instancji wyroku w sprawie;
- kontaktów zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego z obrońcą.

Każda z tych spraw ma bardzo istotne znaczenie dla zapewnienia sprawiedliwego postępowania karnego i wymaga krótkiego omówienia.

2. Wyrokiem z 25 września 2012 r., SK 28/10¹, TK uznał, że ustanowienie miesięcznego terminu prekluzyjnego dla wniesienia posiłkowego aktu oskarżenia nie pozbawia pokrzywdzonego niezbędnych uprawnień procesowych i nie narusza prawa do sądu. Choć sprawa karna jest sprawą oskarżonego, to jednak pokrzywdzony może zostać szczególnego rodzaju podmiotem objętym odpowiednimi gwarancjami wynikającymi z konstytucyjnego prawa do sądu. Pokrzywdzony ma konstytucyjne prawo do tego, aby postępowanie karne zostało ukształtowane zgodnie z zasadami sprawiedliwości, a więc z uwzględnieniem jego słuszych interesów oraz prawa do wysłuchania, prawo do uzyskania, bez nieuzasadnionej zwłoki, wiążącego rozstrzygnięcia sądowego sprawy karnej prawidłowo wniesionej do sądu przez uprawnionego oskarżyciela oraz prawo do tego, aby sąd rozpoznający sprawę spełniał konstytucyjne wymogi właściwości, niezależności, bezstronności i niezawisłości.

¹ Wyrok TK z 25 września 2012 r., SK 28/10.

Trybunał Konstytucyjny zważył jednak, że pokrzywdzony nie ma konstytucyjnego prawa do inicjowania postępowania sądowego w zakresie przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego. Funkcję ścigania realizuje w jego imieniu państwo, które przejęło także uprawnienie do postawienia oskarżonego w stan oskarżenia. Pokrzywdzonemu przyznane zostały natomiast pewne uprawnienia kontrolne, takie jak zażalenie na odmowę wszczęcia czy umorzenie postępowania przygotowawczego, a wreszcie także prawo wnoszenia skargi subsydiarnej. Sprawa karna, dla pokrzywdzonego, w sprawie z oskarżenia publicznego, staje się zatem sprawą w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji dopiero po wszczęciu postępowania przed sądem przez uprawnionego oskarżyciela. Z tego względu w odniesieniu do pokrzywdzonego gwarancje wynikające z konstytucyjnego prawa do sądu obejmują wyłącznie sprawy karne wniesione do sądu przez uprawnionego oskarżyciela.

W związku z tym Trybunał uznał, że nie ma podstaw do kwestionowania ograniczeń w zakresie wnoszenia subsydiarnego aktu oskarżenia, a w szczególności miesięcznego terminu od doręczenia pokrzywdzonemu postanowienia o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania. Tak krótki termin oraz jego prekluzyjny charakter chroni również osobę uznawaną przez pokrzywdzonego za sprawcę przestępstwa. Jest ona objęta domniemaniem niewinności. Gdyby termin do wniesienia skargi subsydiarnej był przywracalny, osoba ta nigdy nie mogłaby być pewna swojej sytuacji prawnokarnej, i to w sytuacji, gdy właściwe organy państwowe, pomimo dwukrotnego zbadania sprawy, nie znajdują podstaw do prowadzenia postępowania karnego.

3. Wyrokiem z 11 października 2012 r.² TK uznał, że art. 555 k.p.k. w zakresie, w jakim wprowadza roczny okres przedawnienia dochodzenia odszkodowania i zadośćuczynienia od Skarbu Państwa w przypadku niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania, jest zgodny z art. 41 ust. 5 Konstytucji. W skardze konstytucyjnej będącej podstawą wyroku podniesiono, że znaczące skrócenie terminu przedawnienia w stosunku do zasad ogólnych (3 i 10 lat) nieproporcjonalnie narusza konstytucyjne prawo do odszkodowania za bezprawne pozbawienie wolności. Trybunał Konstytucyjny nie podzielił tego poglądu.

Trybunał Konstytucyjny przyjął, że błędne jest stanowisko, iż pokrzywdzony ma tylko rok na dochodzenie odszkodowania za niezasadne tymczasowe aresztowanie. Termin roku od dnia uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie jest terminem końcowym okresu przedawnienia. Dopuszczalne jest natomiast wcześniejsze dochodzenie tego roszczenia, jeszcze przed zakończeniem postępowania karnego w sprawie. Trybunał podkreślił również, że po upływie okresu przedawnienia roszczenie odszkodowawcze nie wygasa. Zwrócił uwagę na szczególne znaczenie zasad współżycia społecznego w przypadku tego postępowania. Przytoczył wiele orzeczeń i poglądów doktryny podnoszącej, że skuteczność zarzutu przedawnienia podniesionego przez Skarb Państwa uzależniona jest od oceny, czy nie doszło do naruszenia zasad współżycia społecznego w ujęciu art. 5 k.c. Ocena taka musi być dokonana wszechstronnie i uwzględnić całokształt okoliczności ustalonych w danej sprawie³.

² Wyrok TK z 11 października 2012 r., SK 18/10.

³ Wyroki SN z: 17 marca 2000 r., sygn. akt WA 7/00, OSNKW 2000, nr 7–8, poz. 73; 14 stycznia 2004 r., sygn.

Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że kwestia długości okresu przedawnienia nie stanowi materii, w którą może on ingerować. Jest to przedmiot swobodnego uznania ustawodawcy, o ile nie narusza istoty prawa do odszkodowania. W ocenie TK roczny termin przedawnienia nie pozbawia skarżącego istoty tego prawa.

4. W sprawie SK 3/12⁴ TK stwierdził niekonstytucyjność art. 263 § 7 k.p.k. Przyjął, że przepis ten w zakresie, w jakim nie określa jednoznacznie przesłanek przedłużenia tymczasowego aresztowania po wydaniu przez sąd pierwszej instancji pierwszego wyroku w sprawie, jest niezgodny z art. 41 ust. 1 i 4 w związku z art. 31 ust. 3 oraz art. 40 Konstytucji. Trybunał Konstytucyjny uznał, że z Konstytucji nie wynika nakaz wprowadzenia maksymalnego, wyrażonego sztywno w miesiącach lub latach, okresu tymczasowego aresztowania. Zgodnie z Konstytucją pozbawienie wolności powinno być jednak uzależnione od przesłanek, na podstawie których można jednoznacznie ustalić, jak długo – ze względu na rzeczywiste potrzeby wynikające z toczącego się postępowania karnego – tymczasowe aresztowanie będzie trwało. Trybunał zauważył, że zgodnie z obowiązującymi przepisami, w myśl art. 258 § 2 i art. 263 § 7 k.p.k., po wydaniu przez sąd pierwszej instancji pierwszego wyroku w sprawie, skazującego oskarżonego na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, możliwe jest nieograniczone stosowanie tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego, bez konieczności badania przez sąd, czy są spełnione przesłanki określone w art. 258 § 1 lub § 3 k.p.k.⁵ W tym kontekście uznano, że norma zawarta w zaskarżonym art. 263 § 7 k.p.k. nie spełnia testu proporcjonalności i z tego względu jest niezgodna z nakazem jednoznacznego określenia przesłanek pozbawienia wolności. Co więcej, TK przyjął, że aresztowanie osoby, względem której nadal obowiązuje domniemanie niewinności i jego utrzymywanie przez długi, nieprzewidywalny dla oskarżonego okres, staje się z czasem nieproporcjonalne i urasta do poziomu niehumanitarnego traktowania, sprzecznego z art. 40 Konstytucji. W dniu przygotowywania tego opracowania brak było pisemnego uzasadnienia wyroku trybunalskiego. Warto będzie się z nim zapoznać, gdyż z ustnego uzasadnienia i komunikatu TK można wywieść, że TK kwestionuje sposób wykładni przepisów o tymczasowym aresztowaniu dokonanej w uchwale SN I KZP 18/11.

5. W dniach 10 i 11 grudnia 2012 r.⁶ Trybunał Konstytucyjny rozpoznawał dwa wnio-

akt III KK 207/03, LEX nr 84454; 2 czerwca 2003 r., sygn. akt II KK 391/02, LEX nr 78374; 18 września 2003 r., sygn. akt III KK 169/03, LEX nr 81202; postanowienia SN z: 5 września 1995 r., sygn. akt WZ 141/95, OSNKW 1996, nr 5–6, poz. 30; 15 lutego 2001 r., sygn. akt III KKN 595/00, LEX nr 51949 oraz z 7 listopada 2001 r., sygn. akt III KKN 137/01, LEX nr 51608; uchwała SN z 19 lutego 1997 r., sygn. akt I KZP 38/96, OSNKW 1997, nr 3–4, poz. 18; wyroki SA: w Katowicach z 7 stycznia 1999 r., sygn. akt II AKO 274/98, LEX nr 37358; w Poznaniu z 24 lutego 2000 r., sygn. akt II Aka 68/00, LEX nr 46144; w Łodzi z 12 lipca 2001 r., sygn. akt II AKA 100/01, LEX nr 55805; w Krakowie z 4 marca 2003 r., sygn. akt II AKA 33/03, LEX nr 80933; w Warszawie z 17 lutego 2004 r., sygn. akt II AKA 604/03; w Krakowie z 11 lipca 2006 r., sygn. akt II AKA 256/05, LEX nr 480186; *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom III*, red. P. Hofmański, Warszawa 2004, s. 311, teza 3; *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom II*, red. Z. Gostyński, Warszawa 1998, s. 788–789, tezy 3–4; T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Zakamycze 1998, s. 1093–1094.

⁴ Wyrok TK z 20 listopada 2012 r., SK 3/12.

⁵ Tak uchwała 7 sędziów SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 18/11.

⁶ Wyroki TK z 10 grudnia 2012 r., K 25/11 i z 11 grudnia 2012 r., K 37/11.

ski Rzecznika Praw Obywatelskich odnoszące się do zagadnienia kontaktów podejrzanego lub zatrzymanego z obrońcą. Zakwestionowane zostały przepisy, które umożliwiają kontrolę korespondencji podejrzanego z obrońcą przez prokuratora (art. 73 § 3 k.p.k.) oraz uprawniające zatrzymującego do obecności przy rozmowie zatrzymanego z adwokatem (art. 245 § 1 k.p.k.).

W pierwszym z wyroków TK uznał, że niekonstytucyjne jest wprowadzenie kontroli korespondencji bez ustawowego określenia katalogu jej przesłanek. Możliwość arbitralnego stosowania art. 73 § 3 k.p.k., mimo że ograniczona terminem (art. 73 § 4 k.p.k.), jest niezgodna z prawem do obrony.

W drugim wyroku Trybunał podkreślił fundamentalny charakter prawa do obrony. Przyjął, że przysługuje także przed formalnym postawieniem zarzutów danej osobie. Kontakt zatrzymanego (osoby podejrzanego, w wypadku której zachodzi uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa) z adwokatem jest kluczowy dla zapewnienia prawa do skutecznej obrony w trakcie całego postępowania karnego. Informacje uzyskane we wstępnym stadium postępowania karnego (przed postawieniem zarzutów) mogą mieć kluczowe znaczenie dla ostatecznego rozstrzygnięcia w sprawie zatrzymanego. Równocześnie moment zatrzymania i pierwszych czynności procesowych jest związany ze stresem i z zaskoczeniem zatrzymanego, co może prowadzić do podejmowania przez niego pochopnych decyzji, których skutki mogą zaważyć negatywnie na jego dalszych losach. Ze względu na te okoliczności konieczne jest umożliwienie zatrzymanemu efektywnej i profesjonalnej pomocy prawnej na kontrolowanym w tej sprawie wstępnym etapie postępowania karnego.

Trybunał zauważył, że obowiązujący art. 245 § 1 k.p.k. *in fine* przewiduje możliwość zastrzeżenia obecności zatrzymującego przy bezpośredniej rozmowie między zatrzymanym a jego adwokatem. Złożenie takiego zastrzeżenia przez zatrzymującego skutkuje jego obecnością w trakcie wskazanej rozmowy, która ogranicza prawo do obrony zatrzymanego. Może bowiem uniemożliwić przekazywanie także takich informacji, których posiadanie przez adwokata jest niezbędne dla zapewnienia zatrzymanemu skutecznej obrony. Przepis ten nie zawiera bowiem żadnych przesłanek ograniczenia prawa do obrony zatrzymanego. Możliwość złożenia zastrzeżenia przez zatrzymującego jest w pełni dyskrecyjna. Zakwestionowany przepis nie reguluje również, czy i ewentualnie w jaki sposób zatrzymujący może wykorzystać informacje, w posiadanie których wszedł na skutek obecności przy rozmowie.

W obu wyrokach TK odroczył termin utraty mocy obowiązującej przepisów na okres dwunastu miesięcy. Zalecił ustawodawcy precyzyjne uregulowanie wyjątków uzasadniające ingerencję w prawo do obrony w zakresie kontroli korespondencji oraz kontaktów z obrońcą. Powstaje jednak wątpliwość, jak stosować te przepisy w okresie najbliższych dwunastu miesięcy. Moim zdaniem sądy i organy procesowe nie są zobligowane do stosowania niekonstytucyjnych przepisów. Jak podkreśla się w orzecnictwie, obowiązywanie przez określony czas niekonstytucyjnego przepisu stawia wyzwanie i możliwości wyboru przez sądy takiego środka proceduralnego, który najlepiej pozwoli na osiągnięcie efektu najbliższego nakazowi wykładni i stosowania prawa w zgodzie z Konstytucją⁷. W przypadku zastosowania art. 190 ust. 3 Konstytucji to właśnie sądy

⁷ Wyrok NSA z 21 czerwca 2006 r., II OSK 364/06.

winny dokonać wyboru odpowiedniego środka procesowego do usunięcia niekonstytucyjności. Zobowiązane są brać pod uwagę przedmiot regulacji objętej niekonstytucyjnym przepisem, przyczyny naruszenia i znaczenie wartości konstytucyjnych naruszonych takim przepisem, powody, dla których Trybunał odroczył termin utraty mocy obowiązującej niekonstytucyjnego przepisu, a także okoliczności rozpoznawanej przez sąd sprawy i konsekwencje stosowania lub odmowy zastosowania niekonstytucyjnego przepisu⁸. Trzeba uwzględnić fakt, że przepis traci domniemanie konstytucyjności, co stwarza nową jakościowo sytuację prawną⁹. Wydaje się, że z uwagi na to, iż naruszone zostało fundamentalne prawo oskarżonego do obrony, a powodem odroczenia jest jedynie konieczność uzupełnienia przez prawodawcę wyjątków od zasady nieingerowania w to prawo, również w okresie odroczenia sąd nie powinien tolerować arbitralnego wkraczania w stosunki między podejrzanym (zatrzymanym) a jego adwokatem¹⁰.

⁸ Wyroki NSA: z 27 stycznia 2009 r., I FSK 1828/07; z 20 lutego 2009 r., I FSK 1978/07; z 19 czerwca 2009 r., I FSK 490/08; z 19 czerwca 2009 r., I FSK 491/08; z 19 czerwca 2009 r., I FSK 500/08, a także postanowienie NSA z 9 marca 2009 r., I FSK 105/09.

⁹ Wyrok NSA z 28 listopada 2008 r., II OSK 1435/08.

¹⁰ Wyroki SN z 23 stycznia 2007 r., III PK 96/06 oraz z 15 czerwca 2007 r., II CNP 37/07, za systemem Legalis.